

Verslag van de voordracht van Hans Goedkoop op 4 oktober 2014, gehouden op de bijeenkomst georganiseerd door de Vrienden van de Witt in het Theater aan het Spui te Den Haag.

“Het bewind van Johan de Witt versus dat van prins Willem III.

Technocratisch versus charismatisch leiderschap: een zaak van alle tijden’.

Resumé

Tijdens het “De Witt weekend” (4 en 5 oktober 2014) heeft de vereniging Vrienden van de Witt (www.vriendenvandewitt.nl) een symposium georganiseerd in het Theater aan het Spui te Den Haag met als onderwerp “De Witt of Oranje”. Dit in combinatie met een muzikaal toneelstuk met dezelfde titel, dat in dat zelfde theater is uitgevoerd door toneelgroep “De Tafel van Vijf”.

Op dit symposium sprak ook Hans Goedkoop. Rode draad in zijn voordracht was de vraag of wij iets kunnen leren van de geschiedenis. Om die vraag te beantwoorden betoogde hij dat er verhalen bestaan die een blijvende waarde hebben. Zoals het verhaal van de klassieke tragedie. Aan de hand van drie voorbeelden liet hij zien hoe dat uitwerkt in de praktijk in heden en verleden. Hij besprak daartoe de volgende ontwikkelingen:

- De groeiende tegenstelling tussen Willem III, prins van Oranje, en Johan de Witt, raadpensionaris van Holland;
- De opkomst van Pim Fortuyn als populistisch leider als uitdager van het Paarse kabinet van toen;
- De machtspolitiek van de Russische president Putin versus de EU.

Het gaat volgens spreker in al die gevallen steeds om enerzijds een charismatische en emotionele aanpak versus een rationele, technocratische benadering van de politiek. Wij, als aanhangers van een rationele politiek, zijn steeds weer geschokt om te bemerken dat de andere partij zich laat leiden door heel andere motieven. Terwijl we uit de geschiedenis (zie de genoemde voorbeelden) toch anders konden weten.

Leren van de geschiedenis?

Spreker begint zijn voordracht met de opmerking dat vele historici erg sceptisch zijn over de mogelijkheid om te leren van de geschiedenis. Hij zegt desondanks toch altijd gezocht te hebben naar geschiedenissen waar je wel degelijk iets van kan opsteken. In de loop van de geschiedenis wordt er wel veel anders, maar er blijft ook veel hetzelfde, namelijk de mens zelf. Die leeft nu eenmaal tussen hoop en wanhoop, ijver en na-ijver, liefde en haat. Vanuit die tegenstellingen worden verhalen opgebouwd, waarvan de essentie in de loop der tijden niet zoveel verandert. Denk dan bijv. aan de verhalen van Homerus en die uit de Bijbel. Hoe sterker het verhaal, hoe tijdlozer en hoe meer je er dan uit kan leren. Een dergelijk sterk verhaal is volgens spreker het verhaal van De Witt versus Oranje.

De opkomst van Willem III

Willem III wordt in 1650 geboren, acht dagen nadat zijn vader Willem II was gestorven. Met de dood van zijn vader breekt in de Republiek een bijzondere tijd aan. De regenten besloten namelijk om geen stadhouder meer aan te stellen (het "stadhouderloze tijdperk"). Dit besluit was in hoge mate ingegeven doordat Willem II in 1650 een staatsgreep had gepleegd door een (mislukte) poging de stad Amsterdam met een leger in te nemen. Ook liet hij een aantal vooraanstaande regenten, waar onder de vader van Johan de Witt) opsluiten in kasteel Loevestein. Als gevolg van deze acties wist hij in vele steden het bestuur naar zijn hand te zetten door de regenten te verwijderen die hem niet goed gezind waren. Na zijn plotselinge dood een paar maanden na deze coup hernamen de regenten de macht en besloten geen stadhouder meer te benoemen (Willem III kwam toen overigens ook niet in aanmerking, want hi was nog slechts een baby), maar zelf de touwtjes in handen te houden.

In die tijd kwam Johan de Witt aan de macht (hij werd in 1653 benoemd tot raadpensionaris van Holland). Het is de tijd van de "Ware Vrijheid" : geen Oranje als eminent hoofd, de gewesten zijn zelf soeverein. Johan de Witt is briljant, gedreven en niet corrupt en regeert met koel verstand. Hij wordt de facto de leider van de Republiek.

Willem III groeit op in die jaren zonder uitzicht op de status die zijn voorvaders hebben gehad. Hij wordt in latere jaren opgevoed in de leer van de Ware Vrijheid onder supervisie van Johan de Witt zelf. Die doet al zijn best om te verhinderen dat de prins van Oranje weer een dominante factor wordt in de Republiek. Maar in 1672 (het Rampjaar), wanneer er een noodsituatie ontstaat, gebeurt precies dat wat niet zou moeten gebeuren. Johan de Witt krijgt de schuld van alle ellende en Willem III treedt uit de schaduw als redder des vaderlands. Hij wordt aangesteld als aanvoerder van het leger en benoemd tot stadhouder. Johan de Witt trekt zijn conclusies en dient zijn ontslag in.

Willem III en Johan de Witt : een tragedie in 1672

Het is volgens spreker fascinerend om te zien hoe Johan de Witt, als koele uitoefenaar van de macht, geleefd heeft naast de zich geleidelijk ontwikkelende jonge prins van Oranje. Die moet wel vaak hebben gedacht: mijn tijd komt wel! Hij vertrouwde er op dat hij eens zou treden in de voetsporen van zijn voorvaders. Het verhaal van hun onderlinge verhouding vertoont volgens spreker alle kenmerken van de klassieke tragedie. Dat verhaal zegt : het verleden is niet weg, maar komt steeds weer terug. Johan de Witt heeft dat tot zijn schade niet tijdig onderkend. Hij werd met zijn broer Cornelis uiteindelijk in het Rampjaar vermoord en op gruwelijke wijze gelyncht. Hun lijken werden opgehangen aan de galg op het Groene Zoodje bij de Gevangenpoort in Den Haag.

Terugkerend patroon : het verleden is nooit weg

Dit patroon, waarbij het verleden zich steeds weer doet gelden, is ook in het recente verleden te zien. Zie bijv. de terugkeer naar de oude tijden na de ineenstorting van het communisme sinds de val van de Muur in 1989. Zie de gang van zaken in Joegoslavië na de dood van Tito en heel recent de ontwikkelingen in de Oekraïne. Denk ook aan het Paarse Kabinet dat het verleden achter zich dacht te laten. Nu eens een Kabinet zonder de religieuze flauwekul van het CDA! In tegendeel nu een

zakelijke benadering ; het goede doen voor het land. Het was een technocratisch bewind zoals gevoerd door Johan de Witt (die altijd zei te werken in het belang van “het lieve vaderland”).

Spreker wijst ook op de gang van zaken sinds 2001 toen de internetbubbel leeg liep. Toen bood Pim Fortuyn een alternatief voor zoals hij steeds zei “de puinhopen van paars”. Hij verscheen uit het niets en schoot als een raket omhoog in de peilingen. Hij was een fenomeen : een charismatisch, populistisch leider. Meer Oranje dan een Oranje in onze tijd ooit kan zijn ! In zijn opkomst zit hetzelfde patroon als eerder geschetst voor Willem III. Toch waren we dit patroon vergeten en werden we verrast door de plotselinge opkomst van Fortuyn.

Terugkerend patroon : schijn belangrijker dan werkelijkheid

Spreker benadrukt dat in de geschetste voorbeelden enkele opmerkelijk zaken aan de orde zijn, die ook karakteristiek zijn voor de tragedie. Zo is in de aanloop tot de moord op de gebroeders de Witt onder druk van de buitenlandse dreigingen (de Republiek werd van vier kanten aangevallen door de koningen van Frankrijk en Engeland en de bisschoppen van Münster en Keulen) sprake van een zondvloed van pamfletten. In die schotschriften ritselde het van verdachtmakingen aan het adres van de staatsgezinde regenten (en hun leider Johan de Witt). Hierin werd steeds de conclusie getrokken dat de snelle ineenstorting van grote delen van de Republiek uitsluitend denkbaar was dan veroorzaakt door verraad. Verraad gepleegd door degene die de macht had : Johan de Witt. In een dergelijke sfeer van ernstige beschuldigingen en haat werd alles denkbaar. Ook de moord van de gebroeders de Witt, zonder enig bewijs van hun schuld. Hier ziet spreker ook weer de vergelijking met de gang van zaken in de tragedie. Daar voelt de held zich gedwongen tot zijn daden op grond van datgene, dat in terugblik niets anders was dan een angstbeeld. Zo vermoordde Othello zijn vrouw vanwege haar *vermeende* ontrouw. Schijn is dan belangrijker dan de werkelijkheid.

Terzijde merkt spreker op dat zelfbedrog ook heden ten dage een grote rol speelt. Zie hoe in de media feiten en opinies steeds minder gescheiden worden. Hoe in sociale media, met de grootst mogelijke onzin het grootst mogelijke publiek bereiken en het aanzien krijgen van het verkondigen van de diepe waarheid.

Tegen Fortuyn werden ook zware beschuldigingen en verdachtmakingen ingebracht. Dat effende de weg voor iemand die tenslotte het bloed deed vloeien. Heel wat politici en journalisten hebben daar toe bijgedragen. De moord op Fortuyn, de eerste politieke moord in Nederland na die op de gebroeders de Witt, lijkt sterk op die van genoemde broeders. Toch werden wij er door verrast.

Willem III had de moord kunnen voorkomen

In alle verwarring was er in 1672, volgens spreker, één man die staat was geweest om het drama af te wenden: prins Willem III. Hij was uitstekend op de hoogte van de ontwikkelingen, geholpen door zijn getrouwe dienaar Gaspar Fagel (“die zouden we nu zijn spindoctor noemen”). De prins liet Fagel zaken in de publiciteit brengen (bijv. de brief van de koning van Engeland waarin Johan de Witt als bron van alle ellende werd aangemerkt). Hij regisseerde daarmee de volkswoede, terwijl hij zelf op afstand bleef. Zo stuurde hij aan op de moord van de gebroeders de Witt, terwijl hij zijn handen in onschuld kon wassen. Ook dit gedrag is een bekend patroon uit de

Griekse tragedie. Willem III bleek in 1672 veel virtuozer in het bedrijven van machtspolitiek dan al zijn tegenstanders bij elkaar!

De machtspoliticus Putin

Als derde voorbeeld van de eerder genoemde gedragspatronen gaat spreker ten slotte in op de rol die Putin thans speelt in de oorlog in de Oekraïne. Putin stuurt deze oorlog aan terwijl hij zelf op de achtergrond blijft en zijn betrokkenheid ook glashard ontkent. In het openbaar spreekt hij namelijk de taal van de diplomatie en zegt te streven naar vrede. Dit ondanks de vele provocaties van zijn kant in het geheim. Hij speelt daardoor een meesterlijk spel van machtspolitiek. Spreker ziet hier weer het eerder vermelde patroon uit de tragedie. We hadden uit onze eigen geschiedenis toch een les kunnen trekken. Maar we trappen er weer in !

De moraal van het verhaal

De verhalen van de opkomst van Pim Fortuyn als charismatisch leider in de Nederlandse politiek en van Vladimir Putin als machtspoliticus in Europa vormen beide parallelen met de opkomst van prins Willem III. We zien hier steeds een politiek gedrag dat ons bespeelt via de onderbuik, via wrok en paranoia. Kortom via een schaamteloos spel om de macht. Steeds weer eenzelfde patroon en steeds zijn we daardoor geschokt. Waarom toch, vraagt spreker zich af?

Omdat wij dachten, in de lange vrede waarin wij in Europa sinds 1945 zijn grootgebracht, de politiek van de onderbuik achter ons te hebben gelaten en daarentegen de politiek van de redelijkheid te hebben omarmd. Wij zijn als Johan de Witt. Daarom zijn wij, net al hij destijds, geschokt als de werkelijkheid zich niet naar ons beeld voegt. Wij willen kennelijk niet graag zien dat die beschamend atavistische politiek om de macht de kern is van alle politiek. Het gaat dus om Willem III, niet om Johan de Witt!

Slot

Kunnen wij toch iets leren uit de geschiedenis? Volgens spreker wel degelijk. Als we maar goed naar het verleden kijken. Het gaat om verhalen die niet willen verouderen. Verhalen die historici kunnen vertellen, maar die hun vorm, bv de tragedie, ontlenen aan het genre dat wij ten onrechte aanduiden met de term fictie.

Jan E, van Dam / Vicevoorzitter Vrienden van De Witt

14 maart 2015